

Al voltant del dolor psíquic

Pere Segura

Si el sofriment es presenta com gairebé consubstancial a la nostra naturalesa, la qüestió ja no és la lluita titànica per un benestar impossible, sinó la saviesa primer del contenir, per poder llavors elaborar i crear comptant amb el patir. Fer ànima -psique- és recuperar alquímia, iniciació i capteniment. Pacient i terapeuta recuperen el símbol del guaridor ferit. La comprensió de la ferida tràgica primigènia pot portar-nos a redefinir i profunditzar en el sentit de tota acció terapèutica o educadora que acompanyi el devenir humà.

1. La pregunta pel sentit

La vida ens ha dut a l'experiència del fenomen humà, aquest fenomen inacabat que en la dita d'Adolf Gùggenbuhl es mou entre el desig de completeness i la tensió¹.

L'obsequi per a la nostra espècie té el nom de consciència de les limitacions, les sofrences i la mort, consciència que corona el fenomen de la sensibilitat.²

Les espècies coneixien la naturalitat del plaer, la recerca de situacions de supervivència, l'establiment de jerarquia i territori, la possibilitat de l'artifici i nidificació, fins l'establiment de paràmetres de convivencialitat i de comunicació.

La nostra espècie posseeix el qüestionament i el silenci que el segueix. I la paciència. Ens qüestiona el sentit del sofriment.

Ens sorpren de vegades el nostre mateix preguntar-nos pel sentit de quelcom. Ens sentim amenaçats per l'absurd. No volem tanmateix viure insensats. La pre-

1 ADOLF GÜGGENBUHL, analista a Zuric, té especial interès en els plantejaments humans que cerquen de trobar respostes obertes a qüestions obertes, i ens invita a moure'ns en les paradoxes humanes i les seves polaritats. Vegeu el tema indicat a la seva obra: *From the wrong side*. Spring Publications. 1995.

2 Vegeu KARL POPPER. *El yo y su cerebro*. Ed. Labor Univ. 1980 p. 18

gunta pel sentit és un coronament de la raonabilitat que pren el nom de ponderar. El jove poeta demana a Rilke per la dedicació a la poesia. Aquest li respon que es dediqui al que té "pes" o que no escrigui res.

Psicopatologia no té per què representar solament un compendi DSM. El procés diagnòstic afronta el preguntar-se no sols el que passa -síndrome i simptomatologia-, sinó el que passa a l'ànima quan passa el que passa. L'ànima -*psiqué*- enceta la pregunta pel sentit -*logos*-, del patir -*pathos*-.

A Florència se celebra un Congrés de Psicologia Profunda. En una salutació inaugural, el president del Comitè Científic fa una al·lusió als *prigioni* de Miquel Àngel. Aquells presoners mig tallats en el marbre, sortint com una *imago* d'una crisàlide feta pedra. "El sofriment que colpeix l'ésser humà actua com l'eina de l'escultor, i desvetlla la identitat genuïna en el camí d'individuació".

En sentir-lo, recordàvem les paraules de C. S. Lewis en aquella obra que donà origen a la pel·lícula "Terres de penombra"³. Aquell professor que de petit va escol·lir, en perdre la mare, la seguretat de no establir cap vincle, i que, de gran, acull el sofriment en unir-se a aquella persona que estima malgrat la seva mort anunciada en una incurable malaltia. Abans d'aquest vincle, instal·lat encara en la seguretat, tanmateix repetia paraules com les escoltades a Florència a propòsit dels presoners de Miquel Àngel.

Però a Florència també contemplem el Duomo. Magnífic. Els turistes en reben explicacions: "És l'anunci de la Jerusalem Celestial..." Hi entrem i, al voltant de la cúpula, ens deixen perplexos les imatges del sofriment etern. No solament el plany i el cruixir de dents, sinó també la destrossa de les entranyes a mans de les forques dels més negres diables. Els experts en la desunió-desintegració (*dia-ballo*) de tot vincle orgànic, mental o espiritual. La paradoxa no pot ésser més brutal. També aquí ens ve la pregunta, el qüestionament pel sofriment. Aquí no sembla obrir-se camí una metamorfosi. L'infern no és crisàlide. Aquí no tindrà lloc cap dita com ara "ha pagat la pena".

Aquí no hi ha més èxit que el del pintor de la pena d'aquell antre.

Tanmateix, paga la pena preguntar-se pel sentit d'aquesta fantasia pictòrica.

2. Sofrir, sofriment...

Una pregunta sorgida d'un sofriment d'infern a la terra se la va fer el psiquiatre vienès Viktor Frankl, presoner a Auschwitz. La recerca el va portar, el 1946, just acabada la Segona Guerra Mundial, a la formulació de la logoteràpia, la teràpia de recerca de sentit.⁴

³ C.S. LEWIS. *Un dol observat*. Ed. Columna 1994

⁴ Viktor E. Frankl (1987). *El home en busca de sentido*. Ed. Herder BCN

C. G. Jung, el 1952, publica la seva *Resposta a Job*,⁵ en la qual com a resposta a l'assetjament per part de determinats teòlegs, per tal que digués quelcom al voltant de la proclamació del dogma de l'"assumpció de Maria", des de la perspectiva de la psicologia profunda parla de l'encarnació que respon al sofriment d'aquell servent fidel. El valor del silenci de Job, que fa consciència enmig del sofriment i acompanya les transformacions de l'ànima, hi ve àmpliament considerat. I la necessitat de la presència d'una Mare Verge que recull i dóna curs a la necessària acció d'un arquetip, en un món trasbalsat per forces que assagen de massificar l'individu.

El diccionari etimològic ens ofereix una especial contemplació de la paraula *sofrir*, que ens portarà al tema de la crisàlide.

L'origen es troba en un *portar* quelcom per sota ("sub" i "fero, fers..."), ens recorda la paraula "suportar". I també hi trobem un origen relacionat amb *tallar*, ocasionar una *ferida*.

En la metamorfosi, la imago sortirà per la ferida de la crisàlide que amagava els processos que s'esdevenien per sota. L'analogia amb la metamorfosi de determinats insectes ha pres consistència en referir-se a la psique i als processos d'iniciació.

Marion Woodman ens brinda un paràgraf per parlar de la crisàlide en la seva obra *The pregnant Virgin. A process of Psychological Transformation*:⁶

"A l'antiga Grècia, la paraula amb què es designava l'ànima era psique i en molts casos se la representava com una papallona..."

...Les crisàlides semblen mortes; tanmateix, a dintre s'estan produint canvis extraordinaris... La papallona és un símbol de l'ànima de l'ésser humà. Tot just ha sortit feta imago, la papallona deixa caure una gota d'excrement que s'havia estat acumulant. Generalment és una gota vermella, i, de vegades, la papallona la deixa caure en el seu vol. És així com un conjunt de papallones pot produir una veritable pluja de sang, fenomen que desvetllava pànic i recel en les antigues cultures, i que, en alguns casos, donava lloc a veritables mas-sacres. Simbòlicament, per alliberar la nostra papallona també hem de sacrifi-car una gota de sang..."

La qüestió de la ferida ens porta a considerar un tema inherent als orígens de la consciència. El tema mític es troba en aquell haver fet rampinya del fruit de l'arbre del coneixement que ens faria com déus i la conseqüència en va ésser haver-nos de treballar una felicitat ben diferent d'un paradís.

Amb la consciència apareix aquell assajar del Jo per moure's entre la recerca del concebre i la recerca del sentit. Com caminem amb dos peus. *To think and to feel*. Pensar i ponderar. Però el Jo no es troba sol en aquest assaig; li cal apropiat-se a les manifestacions d'un *self*, d'un *memetipsimum*, alliberant-se tanmateix d'un deliri

5 C. G. Jung (1952). *Answer to Job. Collected works* (2nd edn.1969). V. XI. Psychology and Religion.

6 Publicat per Ed. Luciérnaga, BARCELONA -1990-, amb el nom *Los frutos de la virginidad*. Vegeu pp. 21 i ss.

d'autenticitat. Perquè el *self* està destinat a prendre cos, a encarnar-se en unes limitacions de temps i espai, a acceptar una concreció d'ucronies i utopies.

L'ésser humà sacrifica tota prepotència de l'ego des de la consciència que li obre la presència de paradoxes i polaritats, començant per la polaritat conscient-inconscient. Aquesta presència va acompanyada d'una tensió bàsica entre oposats, que no pot drenar o alleugerir sobre la base d'una unilateralització. Tampoc cercant el puritanisme perfeccionista de no moure's del mig en una síntesi estranya negadora dels contraris. Tampoc vivint una homeòstasi en eterna enantiodromia, movent-se amb el ritme pendular de la tòpica del batec i de l'ambivalència. No hi ha síntesi sense un pelegrinatge creatiu. Hi havia un sentit en aquell "vell pelegrí jo vaig fent via, com foraster arreu del món...". El tema de la ruta hem vist com perdura en les consciències. La vida coneix una evolució creativa emergent.

Escrivia Rilke des del Chateaux de Muzot a Margot Sizzo-Noris:

*"Pensi en totes les petites imatges i en les seves llegendes, i fins a quin punt heu sabut, en la innocent confiança de la joventut, reconèixer i afirmar els dos aspectes del món: el somni i la vigília, la llum i la fosca, la veu i el silenci..., la presència i l'absència. Tots els contraris aparents coincideixen en un punt, en un indret, que canten en un lloc l'himne de les seves noces. I aquest lloc és, de moment, el nostre cor!"*⁷

Aquests dos aspectes del món són els que constitueixen per a l'estudiós d'Antropologia i hermenèutica de la Universitat de Deusto, Patxi Lanceros, el nucli de l'anomenada "ferida tràgica":

"És l'esquinçament primigeni (la fissura real), el que provoca la doble reacció de l'enyor i l'anhel: el retorn als orígens i la terra promesa..."

*L'arquetip de la ruptura és a la base de l'imaginari col·lectiu (de la humanitat), i la seva dotació simbòlica -fecunda i contínuament actualitzada- es converteix en perpètua recerca de sentit. S'aprecia la ruptura en tot el que, en l'àmbit religiós, constitueix la seva herència, el rostre múltiple de la insensatesa, la malaltia o la mort implacable, totes les formes del mal, la injustícia...
... Parlem d'experiència tràgica -de ruptura originària, vigent i múltiple que afecta la totalitat- i no de sentiment tràgic de/davant la vida... es tracta de la percepció arquetípica d'una fissura originària que afecta la realitat i es resol en conflicte inevitable prodigant-se en formes múltiples que reclamen diversitat d'esquemes de consciència i programes d'acció".*⁸

7 R.M. RILKE. *Cartas del Vivir*. Ed. Obelisco, 1997, p. 131. El fet de posar el lloc en el cor, a banda del romanticisme de l'autor, ens pot portar a la meravellosa síntesi de la paraula castellana *cordura*. Que té a veure amb *Cor... cordis*: cor. De manera que estar cuerdo, tant fa al·lusió a la ment com a la facultat de ponderar... amb un sentiment avaluador, transcendent tota primarietat sentimentalista. Síntesi que en català fem amb el mot seny.

8 PATXI LANCEROS. *La herida trágica*. Ed. Anthropos, 1997, pp. 48 ss

Tal vegada d'aquesta experiència tràgica parlava Friedrich Hölderlin en diversos passatges de les seves elegies, com aquella en què es compara a un cèrvol ferit que fuig vers els boscos:

*"Però el llit de molsa ja no li és conhort per al seu cor,
gemega en l'insomni, i l'agulló l'espanta, inútils ja
l'escalf de la llum i la frescor de la nit
i banya vanament les seves ferides en les onades del riu.
I com sense profit per ell la terra hi posa les herbes que curen,
la sang ardent no es refrigera per cap ventijol...
Talment, sembla, em passa a mi, i ningú,
dieu-me, ¿ningú no pot llevar-me del front el trist somni?"⁹*

A. Ortiz Osés, en el pròleg a l'obra de Patxi Lanceros, promulga una via de pensament per fer front des de la Filosofia al tema de la "ferida tràgica":

"Per tal de no caure en un nou dualisme, proposaria un nou pacte entre la Filosofia simbòlica del sentit i la Filosofia racionalista de la veritat, sota la protecció del déu Hermes, el mitjancer del sentit dionisiac de la vida i la veritat apol·línica artificiosa."¹⁰

Des del camp de la Psicologia no ens queda altra solució que la recerca d'aquesta síntesi referint-nos a la psicologia (Psique i logos), no solament com a "tractat de la ment", sinó com a sentit de l'ànima; a psicopatologia no sols com a classificació i descripció del divers patir, sinó com el sentit del sofriment a què ens hem ja referit, i a psicoteràpia com a cura amb ànima (semblantment a ludoteràpia, per exemple, "cura amb el joc").

Perquè és en l'ànima on es cuina l'ambivalència, la vivència dels crepuscles i albaes entre el dia i la nit del viure. Quan la cura de l'ànima decau, el germà cos-soma pren sovint el relleu. L'ànima sap del caminar amb el suport d'Hermes, que va plaure els déus amb la seva música. Llavors va rebre com a obsequi dels déus el caduceu, el símbol de la sanació, i va passar a ésser bon patró per als qui recorren viarans tot cercant sentit. La consciència de l'esquinçament inherent a la ferida primigènica, que suporta en el caminar la tensió dels oposats, és ajudada en el seu destí en un nou context hermenèutic:

"La raó podria exercir la funció de mitjà de coneixement i enteniment, mentre que el sentit simbolitzaria la fi o meta de tot reconeixement i comprensió..."¹¹

És per això que es pot afirmar que fer consciència avança més en el pelegrinar

⁹ FRIEDRICH HÖLDERLIN. *Las grandes elegías*. Poesía Hiperión, 1998, p. 49

¹⁰ Ob. Cit, p. XIV

¹¹ Ibidm.

humà, per acció simbòlica que per raonament. L'ànima és ajudada per una funció que transcendeix el conflicte a través del contingut simbòlic emergent en el paisatge de la consciència. El símbol no és com el signe que només assenyala una referent, el símbol parla a la totalitat de l'experiència de l'individu i li obre prospectiva. Heinrich Karl Fierz, cofundador de la Klinik am Zürichberg el 1964 i professor a l'Institut C.G. Jung de Zuric, relaciona la pèrdua simbòlica amb la naturalesa del malestar psicòtic en la cultura del nostre temps.¹² Ramon Sarró, que fou catedràtic de Psiquiatria a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, i analista reconegut, veia la inundació de la ment endodelirant per part de mitologemes enllaçats amb temes cabdals del caminar de la humanitat.

Podem contemplar també les situacions de neurosi diversa com fallides o bloquejos en la realització del propi procés d'individuació i realització personal, situacions que reclamen aquell suport del caduceu d'Hermes, al qual simbòlicament hem fet referència. Adolf Guggenbuhl, que hem esmentat al principi, reclamava per al psicoterapeuta la síntesi de tres figures simbòliques: del qui sana i té cura (terapeuta), de l'alquimista i del xaman. Els lectors coneixen, de segur, la literatura actual al voltant d'aquests temes.

3. El patiment

Patir, patiment, *patientia*... etimològicament ens hem de referir al *pathos* grec. Amb referència directa a la vivència de les emocions. Qui no ha fruit la riquesa emotiva d'una *Patètica* de Txaikovski?

L'emocionalitat promou mocions en l'ànima.

I l'ànima aprèn paciència.

Aquell terapeuta incipient contemplava satisfet l'augment de pacients en el seu treball dia a dia. En la conversa familiar i distesa amb un altre, el qual considerava experimentat, així li ho feia saber. Aquest però li féu: "Quina sort que tens, jo de pacients en tinc pocs". -"No mestre, no m'enredeu que prou que he vist la vostra agenda!", li contestà el jove. -"No t'ho creguis; de pacients pocs, la resta encara són impacients..."

És amb paciència que l'ànima aprèn a deixar venir..., a contenir, a confrontar... a expressar...

L'espai terapèutic té quelcom de crisàlide per permetre els processos d'una trobada humanitzadora, capaç de renovar rituals de transformació, acollint el patiment, i a través de les crisis.

La resolució de les crisis emergeix com a creativitat. La creativitat que comporta fer-se càrrec d'un mateix, per dur a terme un caminar amb recerca de sentit més que no pas un estàtic benestar. No es tracta tampoc només del "funcionar", sinó del "ben-ésser". C.G. Jung afirmava que "la finalitat de la teràpia psicològica no és

transportar el pacient cap a un estat impossible de benestar, sinó ajudar-lo a assolir fermesa i paciència davant el sofriment. La vida té el seu acompliment en un equilibri entre la joia i la pena".¹³

Sabem que la psicologia vol evitar fer-ne un *objectum*, *cosificar* el pacient. Fa una feina subjectivitzadora.

Per això creiem en la seva obertura a tot el que contribueixi a la potenciació d'aquesta feina.

I un dels millors referents el trobem en la música.

Ens referim a aquella vivència subjectiva que passa pel cicle següent:

1. Arsis, *arousal*?, desvetllament, enlairament...
2. Suspensió contemplativa, obrir-se a la capacitat de meravellar-se, a l'acolliment de la troballa...
3. Passejar-se, delectació, planejar, entreteniment pel tema...
4. Tesi... davallada, posar-se, repòs...

Un ritual, que recorda diversos rituals d'iniciació de diverses cultures, acompanya l'entrada en vida religiosa cenobítica d'un aspirant.

La cerimònia de mort a la vida "secular" i renaixement a la vida monacal es acompanyada per una antífona gregoriana: *Mortuus es et vita tua est abscondita cum Christo in Deo*. Veiem en la mà del conductor del cor aquells quatre temps de la vivència. El futur monjo, estirat a terra, queda cobert com en crisàlide en vivència de transformació simbòlica subjectiva. Crist també esdevé una bona imatge de l'acció arquetípica del *self*.

Un parell de salms li recorden que el camí de realització personal (*Credidi*, vaig creure...) té la prova de realitat en el saber ser gent amb la gent (*Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum*). També aquí el gregorià promou subjectivitat, aquella música que fa pocs anys va tenir un gran ressò en la societat necessitada de camins de vivència interior, enmig del positivisme i el sobredimensionament de la immediatesa, l'eficàcia i la practicitat extrovertida. De seguida el monjo fa la seva professió religiosa en un clima festiu i d'acció de gràcies.

Tant de bo que la trobada terapèutica, en les seves sessions i praxi i durada específiques, en els seus paràmetres i a la seva manera, en oferir una via de transformació, sigui potenciadora del caràcter creatiu de les crisis del viure humà.

Tanmateix hem de recordar aquí, en acabar, que la paciència de Job estava feta de silenci. Sovint davant el patir necessitem també la seva pràctica. De vegades les més boniques paraules a propòsit de la recerca del sentit enmig del sofriment, esdevenen punyents per a aquells que es troben immersos en els més colpidors dels sofriments.

El silenci és, com sabem en psicologia, en tot cas, la mare de la paraula, el ma-

¹³ Vegeu per analitzar millor aquest pensament: Elie G. Humbert. *Jung*. Ed. Universitaires. Paris 1983, p. 137 ss.

teix que la solitud serena és la mare de la bona companyia. El terapeuta coneix la creativitat dels propis silencis i solitud. I no és estrany que practiqui també el silenci amb els pacients o "impacients" en les seves trobades. Per això podem afirmar que la psicologia convé que ajudi a fer silenci i a fer més coses, les que facin falta, per FER ÀNIMA. Fent ànima ens obrim a una felicitat que supera les aspiracions de benestar. Treballem per una felicitat basada en la serenitat oberta a la recerca de sentit. La joia pertany als déus, com canten els cors de la novena de Beethoven, himne europeu. Pertany als *eloïm*, habitants de l'esfera de Déu. Les seves guspires d'inspiració i esperança il·luminen la nostra passejada pelegrina, el nostre cor inquiet, segons Agustí d'Hipona, fins que amb ells descansi. Ara ens toca practicar la pau de l'aprendre a estimar, fer "fortuna generosa" en la companyonia i el respecte a l'alteritat en la dita del poeta:

*"Aquell que es queda la joia per a ell
talla les ales de la vida;
però aquell que besa la joia i la deixa volar
viu sempre en l'albada de l'eternitat."*¹⁴

ABSTRACT

Si el sufrimiento se presenta como consubstancial a nuestra naturaleza, la cuestión no es ya la lucha titánica por un bienestar imposible, sino la sabiduría primero del contener, para poder entonces elaborar i crear contando con el padecer. Hacer alma -psique- es recuperar alquimia, iniciación, recogimiento. Paciente y terapeuta recuperan el símbolo del sanador herido. La comprensión de la herida trágica primigenia puede conducirnos a redefinir y profundizar en el sentido de toda acción terapéutica o educadora que acompañe el devenir humano.

• • • •

If suffering is presented as almost consubstantial to our nature, the question is no longer the titanic fight for an impossible welfare, but the wisdom to first hold, so as to then be able to elaborate and create with suffering in mind. To make soul _psyche_ is to recover alchemy, initiation and seclusion. Patient and therapist recover the symbol of the

¹⁴ BLAKE, citat per ANNE MORROW LINDBERGH a *Solitud davant del mar*. Pagès ed, 1998, p. 72.

wounded healer. The comprehension of the original tragic wound may lead us to define again and go deeply into the sense of each therapeutic or educational action that accompanies human evolution.

• • • •

Si la souffrance se présente comme pratiquement consubstantielle à notre nature , la question n'est plus la lutte titanesque pour un bien-être impossible, mais la sagesse de d'abord contenir, pour pouvoir ensuite élaborer et créer en comptant sur la souffrance. Faire âme - psyché- c'est récupérer une alchimie, une initiation, un comportement. Patient et thérapeute récupèrent le symbole du guérisseur blessé. La compréhension de la blessure tragique originaire peut nous amener à redéfinir et à approfondir sur le sens de toute action thérapeutique ou éducatrice qui accompagne le devenir humain.

• • • •